

UDK: 061.2 (497.5 Petrinja) "1885/1905"
331:061.2 (497.5 Petrinja) "1885/1905"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 23. ožujka 2001.

Obrtničko-radničko društvo «Banovac» u Petrinji (1885.-1905.)

IVICA GOLEC

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu je prikazano djelovanje Obrtničko-radničkog društva «Banovac» u Petrinji, od njegova osnivanja 1885. do posvete nove zastave 1905. godine. Autor iznosi podatke iz kojih je vidljivo da je to vrijeme najvećih uspjeha Društva u kojemu je ono dalo znantan doprinos razvoju obrtništva Petrinje i Banovine.

Uvod

Prva radnička i obrtnička društva u Hrvatskoj osnovana su u Osijeku (1867.)¹, Zagrebu (1870. i 1872.)², Sisku (1874.)³, Varaždinu (1875.)⁴ i dr. U tim su društvima djelovali i socijalistički opredijeljeni radnici pod utjecajem socijal-demokratskih strujanja koja su dolazila iz Njemačke, Austrije i Mađarske. Nastojanjem zagrebačkog «socijalističkog kruga» 1874. pokrenut je list *Radnički prijatelj* koji je trebao okupljati socijalistički orijentirane radnike Hrvatske i povezivati hrvatske radničke socijaliste sa socijalistima drugih zemalja. Ali najveći broj članova radničkih društava u Hrvatskoj, kroz svoje udruge tek se uključuje u međunarodni radnički pokret zbog ostvarivanja humanitarnih i kulturnih potreba.

¹ Društvo je osnovano pod nazivom "Osječko radničko-obrazovno društvo" Usp. o tome više, Ive MAŽURAN, *Grada o radničkom pokretu Osijeka i Slavonije 1867.-1894.*, Osijek 1967., 11-24.

² Hrvatsko tipografsko društvo u Zagrebu osnovano je 1870., a Obrtničko-radničko društvo 1872. godine. Usp. o tome, Vinko CECIĆ, *Historija organizacije i političkih borba grafičkih radnika Hrvatske 1870.-1955.*, ISTI, *Rimokatolička crkva i radničko pitanje u Hrvatskoj (1869.-1914.)*, Zagreb 1957., 34.-35.

³ J. CAZI, *Radnički pokret Hrvatske 1860.-1895.*, Beograd 1962., 103.-104.

⁴ Isti, 275.-285.

U Petrinji, koja je u to vrijeme sastavni dio Vojne krajine, za udruživanje radnika i obrtnika najviše se zauzimao postolar Đuro Pravdica⁵, do 1873. član Radničko-obrtničkog društva u Grazu i stolar Franjo Rumler.⁶ Pravdica, kao socijaldemokrat, imao je važan utjecaj na petrinjsko radništvo. On utemeljuje privremeni odbor za osnivanje Radničko-obrtničkog društva u Petrinji u koje se do početka 1875. upisalo oko 40 radnika⁷, a poticao je utemeljenje sličnog društva u Glini, koje je trebalo početi raditi 1. siječnja 1875. godine. Imao je i potporu nekih oporbenih političara, primjerice trgovca Ivana Petrušića i poznatoga hrvatskoga oporbenog političara dr. Milana Mankanca, tadašnjega petrinjskog odvjetnika. Međutim, zbog njegove «političke prošlosti» i općeg stajališta koji je u to vrijeme zauzet prema radničkim društvima u cijeloj Hrvatskoj i Vojnoj krajini, pravila petrinjskog i glinskog društva Vlada nije odobrila. Unatoč tome privremeni odbor petrinjskoga radničkog društva djeluje, daje brzojavnu potporu «prvoj javnoj skupštini zagrebačkih radnika» održanoj 21. veljače 1875. u Zagrebu, a član privremenog odbora F. Rumler bio je potpisnik skupštinske predstavke Hrvatskom saboru o slobodi udruživanja.⁸

Budući da je Pravdica uz Josipa Weiltemera, tajnika Radničkog društva iz Varaždina, nakon «rastjeranog» kongresa austrijskih socijaldemokrata (16. V. 1875.) jedan od najpoznatijih hrvatskih socijaldemokrata, gradskom poglavarstvu u Petrinji stižu lipnja do prosinca dopisi kojima Generalkomanda u Zagrebu objašnjava Pravdičino djelovanje u Austriji i veze koje je navodno nastavio održavati s dr. Hyppolitom Tauschinskim i ostalim vođama austrijskoga socijaldemokratskog pokreta, i nakon povratka u Petrinju.⁹ Nakon dopisa od 13. prosinca 1875. novoizabrani petrinjski gradonačelnik Ivan Petrušić¹⁰ glavnom zapovjedništvu General-

⁵ Đuro PRAVDICA (Petrinja, 19. IV. 1848.- Sisak, 9. IV. 1885.). Postolarski zanat izučio u rodnom gradu (1860.). Kao majstorski pomoćnik trogodišnju praksu (vandovanje) stjecao u Njemačkoj, Austriji, zatim sve do 1873. živio i djelovao u Grazu, gdje je aktivno bio uključen u socijaldemokratski pokret, a bio je i sudionik na kongresu austrijske socijaldemokratske stranke u Marsheggu (Mađarska) 16. svibnja 1875. g. Povratkom u Petrinju, prvi je na tom području širio ideje socijaldemokracije.

⁶ Franjo RUMLER, stolarski obrtnik (Petrinja, 5. X. 1850.- Petrinja, 23. VI. 1911.).

⁷ *Radnički prijatelj*, 2 (1875)1, 3. I., 3.

⁸ Usp. o tome, J. CAZI, *Prva radnička društva u Hrvatskoj (1860.-1880.)*, Zagreb 1957., 130., 134.-136.

⁹ Državni arhiv Sisak - Sabirni centar u Petrinji (dalje, DAS-SCP) GPP-K-45., Usp. o tome i Mirjana GROSS, Počeci radničkog pokreta u Zagrebu, *Historijski zbornik*, 8 (1955) 1.-4., 36.

¹⁰ Ivan PETRUŠIĆ, petrinjski gradonačelnik od 8. srpnja 1875. do 18. veljače 1879. godine. Za gradonačelnika Petrinje izabran je i zauzimanjem tadašnjega petrinjskog odvjetnika i poznatog političara dr. Milana Mankanca, koji je od 1873. nakon napuštanja Narodne stranke i prelaska u oporbu sve do 1877. djelovao u Petrinji, bio član gradskog vijeća i podržavao nastojanja petrinjskih radnika oko njihova udruživanja. Okolnost da su Petrušić i Mankanac u to vrijeme bili oporbenjaci i sličnih političkih svjetonazora mogla bi nam razjasniti odgovor petrinjskoga gradonačelnika zagrebačkoj Generalkomandi glede ponašanja Đure Pravdice.

Petrinjski motivi na razglednici s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće

komande u Zagrebu javlja da je Pravdica neprekidno pod budnim nadzorom. Kao marljiv i štedljiv postolar «razširio je obseg svoga poslovanja tako da može držati po više pomoćnikah, česa radi mu je položaj samostalan i egzistencija osigurana». Petrinjski gradonačelnik ističe da su mu poznata Pravdičina nastojanja oko ustroja petrinjskoga radničkog društva «nu otkada mu to nepodje za rukom» u njegovu djelovanju posljednjih mjeseci više se ne opaža ništa što bi bilo povodom «sumnji o širenju socijaldemokratskih tendencijah» na petrinjskom području.¹¹

Pokretači osnivanja prvoga petrinjskoga radničkog društva: Pravdica, Rumler i drugi, nakon što su zadobili simpatije pravaški orijentiranoga petrinjskoga gradonačelnika, do 1876. istaknuti socijaldemokrati, postupno prihvaćaju ideje Stranke prava. Pravdica 1880. odlazi iz Petrinje, stalno se nastanjuje u Sisku, gdje 1. siječnja 1883. osniva Obrtničko-radničko društvo *Sloga*¹², a u travnju 1883. prigodom izbora zastupnika petrinjskog kotara u Hrvatski sabor jedan je od najvatrenijih zagovornika za izbor pravaškog kandidata, petrinjskog odvjetnika dr. Josipa Ivandije¹³, zbog čega je i zatvaran. Preseljenjem u Sisak Pravdica nije prekinuo

¹¹ DAS-SCP, ostavština Zvonka MATAGIĆA, spis br. 33.

¹² Ivan ČUPAK, *Spomenica k petnaest-godišnjem obstanku obrtno-radničkog društva "Sloge" u Sisku, Sisak 1898.*, 7.-8.

¹³ Ivica GOLEC, *Povijest grada Petrinje (1240.-1592.-1992.)*, Zagreb 1993., 166. Dr. Josip IVANDIJA, odvjetnik i političar (Đurđevac, 20. X. 1852.-Petrinja, 19. V. 1895.). Kao petrinjski odvjetnik od 1880. aktivno sudjeluje u političkom životu Petrinje, pomaže rad domaćeg HPD Slavulji, te osnivanje i rad Obrtničko-radničkog društva Banovac, a za saborskog zastupnika biran je 1884. i 1887. godine.

sve veze s rodnim gradom, posebice 1884. surađuje s petrinjskim obrtničko-radničkim «pravaškim krugom» u kojem se uz spomenutog F. Rumlera ističu njegov brat Bogomir, također stolar, tiskar Andrija Pirnath, lončar Josip Križanić, tipograf Fran S. Lehpamer¹⁴ i ostali. Njima je uspelo da dva mjeseca poslije Pravdičine smrti utemelje u Petrinji u lipnju 1885. Obrtničko-radničko društvo Banovac.

Najvažnija zadaća Društva bila je podizanje stručne razine petrinjskih obrtnika prosvjećivanjem i humanitarnim radom, koji je ostvarivan potporom bolesnih članova i brigom o njihovu pogrebu i sl. U prvim godinama rada u Društvu prevladavaju političke ideje Stranke prava, a neznatno i zagrebačkoga socijaldemokratskog kruga. Društvo je na obrtničko-radničkim priredbama i diletantsko-kazališnim predstavama omogućilo petrinjskom obrtničkom radništvu da nakon napornog rada zadovoljava svoje kulturne potrebe, koje je teško moglo ostvarivati u tamošnjim čisto građanskim društvima.

Društvo je djelovalo do 1945., ali svoje najveće uspjehe postiglo je u vremenu od osnivanja (1885.) do posvete nove zastave 1905. godine. Stoga ovim radom podrobnije istražujemo i promatramo rad Društva u tom razdoblju.

1. Djelovanje Društva od osnivanja (1885.) do skupštine «hrvatskih radnika» u Sisku 1889. godine

Obrtničko-radničko društvo «Banovac» u Petrinji osnovano je u lipnju 1885. godine, u vrijeme gradonačelnika Stjepana Pejakovića¹⁵, saborskog zastupnika i istaknutog člana Neovisne narodne stranke. Ali, to je već vrijeme kada je većina radnika, obrtnika i poljodjelaca pod utjecajem petrinjskoga pravaškog kluba, koji vodi saborski zastupnik dr. Josip Ivandija, u petrinjskom kotaru glasovalo za izbor u Hrvatski sabor pravaša Eduarda (Slavoljuba) Jelušića¹⁶, koji je zahvaljujući toj skupini glasača na izborima pobijedio protukandidata, čelnog čovjeka Petrinje, narodnjaka Pejakovića.

Unatoč tome što je hrvatska Vlada odobrila i potvrdila Pravila Društva tek 7. studenoga 1886. rad u Društvu tekao je po osnovnim smjernicama

¹⁴ Fran S. LEHPAMER (1856.-1936.). Od 1881. do 1887. radio kao tipograf u petrinjskim tiskarama Julija Jünkera i Andrije Pirnatha. Od 1882. bio aktivan u HPD Slavulj, 1885. sudjelovao u osnivanju Obrtničko-radničkog društva Banovac, u kojemu je obavljao dužnost tajnika.

¹⁵ Stjepan PEJAKOVIĆ, političar, publicist (Petrinja, 3. XII. 1818.-Petrinja, 2. XI. 1904.). Od 1848. do 1870. službovao kao ministarski perovoda u Ministarstvu unutrašnjih poslova pri Hrvatskoj dvorskoj kancelariji u Beču, a od 1865. obavljao je i druge službeničke poslove u Ratnom vojnom vijeću. Kao pristaša Neovisne narodne stranke izabran je (19. IV. 1883.) za petrinjskog zastupnika u Hrvatski sabor. Na izborima 17. travnja 1885. S. Pejaković kao kandidat "vladine liste" nije ponovno dobio povjerenje petrinjskih birača, a izabran je pravaški kandidat Eduard (Slavoljub) Jelušić.

¹⁶ Usp. o njemu više, I. GOLEC, *Petrinjski biografski leksikon* (dalje, PBL), Petrinja 1998., 192.

izrađenih pravila, a prvi organizirani izlet (28. VI. 1885.) prošao je u ozračju aktualnoga političkog stanja u petrinjskom kotaru. Opisujući izlet u značajno pravaško uporište Hrastovicu, dopisnik sušačke *Slobode* posebice piše o «naglašenom pjevanju raznih hrvatskih pjesama» i «krasnoj nazdravici izrečenoj dr. Anti Starčeviću».¹⁷ Budući da je to bio početak rada Društva, njegovi čelnici, vjerojatno zbog okupljanja što većeg broja obrtnika, daju prednost društveno zabavnom životu. Prvi izlet u petrinjsku okolicu trebao je ostaviti snažan dojam u svih sudionika izleta u to povijesno i pretežito poljodjelsko selo, a za «uspjeh zabave zaslužno je i Tamburaško društvo iz Hrastovice» kao i gostioničar Stjepan Šimunović.¹⁸ O unapređenju obrta, uzrocima pada broja petrinjskih obrtnika¹⁹ i sl. tada se u Društvu ne pridaje veća važnost. Tek nakon konačne potvrde pravila u studenome 1886. godine, ponajviše zauzimanjem predsjednika Rumlera i tajnika Lehpamera, teži se dosljednijoj primjeni društvenih pravila, a osjeća se i njihov pokušaj po kojemu bi *Banovac* trebao imati stožernu ulogu među svim petrinjskim obrtnicima koji su okupljeni i djeluju u četiri obrtničke zadruge.²⁰

Potvrđena Pravila Društva umjesto bana Khuena potpisao je predstojnik unutarnjeg odjela hrvatske Vlade Dane Stanković, a pravila se sastoje od 39 članaka. Osnovna svrha Društva bila je obrazovanje društvenih članova u obrtu i «znanosti», potpora bolesnim članovima i briga oko pristojnog ukopa umrlih (čl. 1); redovitim članom društva mogao je postati «svaki u Petrinji stanujući obrtnički radnik i svaki obrtnik uobče» (čl. 4.); obrazovanje svojih članova Društvo će ostvarivati nabavom popularnih i znanstvenih knjiga i časopisa kojima se promiče obrtnička djelatnost i koje govore o napretku obrta, organiziranjem popularnih i znanstvenih predavanja, utemeljenjem društvene knjižnice, društvenim sastancima, pjevanjem i «inimi za nužno strukovno izobraženje potrebnimi i shodnimi na uredan život moralno poticajućim sredstvi» (čl. 10.). Pomoć bolesnim i ukop umrlih članova Društva podrobno je uređena od čl. 11. do čl. 19. Pravila; prava i dužnosti članova uređena su čl. 20. i

¹⁷ *Sloboda* (Sušak) 8 (1885.) 148, 2. VII., 48.

¹⁸ Stjepan ŠIMUNOVIĆ, poljodjelac, političar (Hrastovica, 1866. - Hrastovica, 13. II. 1936.). Nakon završene Gospodarske škole u Križevcima (1881.) u rodnom mjestu bavio se poljodjelstvom i dulje vrijeme držao jednu od najpoznatijih hrastovičkih gostionica, u kojoj se od 1883. skupljaju pravaši sela ali i čitavoga petrinjskog područja. Nakon raskola u Stranci prava (1895.) prijateljuje i priklanja se političkim pogledima Stjepana Radića, koji je upravo u njegovoj kući u Hrastovici početkom 1905. održao osnivačku skupštinu Hrvatske seljačke pučke stranke.

¹⁹ Krajem 1885. kada je osnovano Obrtničko-radničko društvo Banovac Petrinja ima 165 obrtnika, što je u odnosu na 1872. manje za 16 obrtnika (Usp. o tome, *Statističko izvješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu 1881.-1885.*, Zagreb 1887., 324.).

²⁰ U Prvoj obrtnoj zadrugi udruženi su lončari i košaraši, u Drugoj bravari, puškari, kolari, kotlari, kovači, limari, stolari, tokari, dimnjačari, bačvari, klobučari, sapunari, tesari, licitari, pivari, mlinari, češljari, staklari, sedlari, pekari, tapetari, užari i zidari, tj. obrtnici koji ponajviše rade drvom i kovinom, u Trećoj opančari, mesari, postolari, kožari, krznari i remenari i u Četvrtoj krojači, tkalci, gumbari i brijači.

21., a istupanje iz društva čl. 22. Pravila. Društvom upravlja odbor od devet članova (čl. 23.). Između članova odbora biraju se predsjednik, tajnik i blagajnik i njihovi zamjenici, a upravni odbor se svake godine bira na godišnjoj skupštini (čl. 24.). Upravni odbor upravlja društvenom imovinom, a gotov novac «plodonošno» ulaže u jedan petrinjski novčani zavod (čl. 26.). Rad društvenih skupština, mjesečnih i godišnjih, kao i prestanak rada Društva reguliran je čl. 30. do 38. Pravila.²¹ Uz Pravila je istovremeno donijet i Poslovnik za održavanje glavnih skupština, u kojem su razrađeni uvjeti za rad pjevačkog zbora, propisi za oboljele članove te prava i dužnosti društvenog liječnika.

Slična pravila donosila su i ostala obrtničko-radnička društva po Hrvatskoj, ali osnovna kritika tzv. pravila radničkih društava i hrvatskih socijaldemokrata bila je usmjerena prema čl. 4 Pravila u kojemu je istaknuto da redoviti član petrinjskoga Obrtničko-radničkog društva isključivo može postati obrtnički radnik (znači obrtnik i obrtnički pomoćnik), a ne i tvornički radnici, kao što je to bilo u Obrtničko-radničkom društvu u Zagrebu.

Od 1887. do 1889. u «Banovcu» se ponajviše radi na učlanjivanju novih članova u Društvo. Predsjednik Rumler uočio je vrlo rano da je to bolje ostvarivati kroz društveno-kulturne aktivnosti, bez čvršćeg povezivanja uz bilo koju političku stranku. Nasuprot njemu, tajnik Lehpamer sve se više ističe političkim stajalištima koja su bliža socijaldemokratima nego pravašima, nastoji u društvo prenijeti duh «Zanatlijsko-pomoćničkog društva» iz Zagreba, odnosno njemu bliskog suradnika Valentina Lamberta koji je kao «socijalistički disident» 1886. osnovao to zagrebačko društvo. Budući da Lehpamerova nastojanja nije podržavala većina društvenog odbora, i vlasnik tiskare pravaš A. Pirnath u kojoj je Lehpamer radio, on odlazi iz Petrinje, a njegove poslove u tiskari i tajničke u «Banovcu» preuzima slovoslagar Đuro Kostinčer.²²

U jesen 1888. u Petrinji počinje izlaziti lokalni tjednik *Banovac* «čiji je glavni i odgovorni urednik tajnik obrtničko-radničkog društva Banovac, koji redovito u svojim priložima prati rad Društva. Prvo, u interesu je uredništva toga petrinjskog lista, u prvim godinama izlaženja pravaški orijentiranog, da pokuša buditi u tim godinama dosta «zamrlo» pravaško raspoloženje među petrinjskim obrtnicima, i drugo, da *Banovac* kao jedine novine na cijelom području bivše Banske krajine (Banovine), utječu i na obrtnike u tim mjestima, ponajprije Glini i Kostajnici, da se organiziraju po uzoru na društvo «Banovac», u to vrijeme jedino obrtničko društvo u Banovini.

²¹ *Pravila Obrtničko-radničkog društva "Banovac" u Petrinji*, U Petrinji 1886., Prva izmjena ovih Pravila obavljena je 1904. god.

²² Đuro KOSTINČER, tiskarski zanat izučio u Zagrebu. U petrinjsku tiskaru Andrije Pirnatha došao nakon odlaska F. Lehpamera. Od 1888. bio je glavni i odgovorni urednik petrinjskog tjednika *Banovac*. Od 1890. kao tiskar radio u Sisku, a zatim u Koprivnici.

Od 1888. Obrtničko-radničko društvo «Banovac» organizira godišnje «svibanjske» izlete u Hrastovicu, a često ih prate i članovi Gradske lime-
ne glazbe i pjevači HPD Slavulja. Krajem 1888. u Petrinji su djelovala
232 obrtnika,²³ a Banovac je imao 218 članova, održao je 28 sjednica i
priredio 4 zabave. Iste godine osnovana je i društvena knjižnica koja ima
preko 500 svezaka «većinom hrvatskih knjiga, od kojih je tijekom godi-
ne 436 sveska po članovima čitano, što je svakako opet dokazom, da si je
društvo svjestno svoje zadaće...». Prema blagajničkom izvješću na kraju
1888. dohodak društva iznosio je 1363 forinte i 58 novčića, a rashod
495 forinte i 5 novčića, što znači da je u blagajni za 1888. ostalo 868 for.
i 53 novčića.²⁴ Povremeni pjevački zbor djelovao je od 1886., a stalni
zbor ustrojen je početkom 1889. godine.

Od osnivanja (1885.) «Banovac» ima vrlo dobru suradnju sa sisačkim
Obrtničko-radničkim društvom «Sloga». Svakako da je na to utjecala
tradicionalna povezanost i neznatna udaljenost između Siska i Petrinje, a
posebno činjenica da je sisačko društvo osnovao Petrinjac, kao i to što je
od 1888. jedan od čelnih ljudi Društva bačvarski obrtnik Mijo Lugiarić²⁵
koji je kao bačvarski obrtnik od 1878. do 1885. godine živio i radio u
Petrinji i zajedno s petrinjskim obrtnicima poticao osnivanje Obrtničko-
radničkog društva «Banovac». Nakon Lehpameraova odlaska iz Petrinje
predsjednik Rumler i tajnik Kostinčer u studenome 1887. pozdravljaju
inicijativu sisačkog Društva o sastanku svih hrvatskih radničkih društa-
va, koja bi napokon trebala početi zajednički raditi «da jedno drugomu
srdačno izjavi dobro i zlo, da međusobno svoja mnijenja diele, i tako u
slozi svi zajedno ustroje svoje središte, koje bi dolikovalo da bude u Za-
grebu...». Sisački dopisnik *Radničkoga glasa* dodaje kako valja očekivati
da će se tom pozivu odazvati dalmatinski i istarski radnici, a «nada je, da
će se i bosanski radnici osviestiti i stupiti u naše kolo». Na ovu poruku iz
Siska, a mogli bismo ustvrditi i iz Petrinje, zagrebačka društva zbog razli-
čitih političkih interesa ozbiljnije su se zainteresirala tek 1889. godine
kada predstavnici Zanatlijsko-pomoćničkog društva (predvođeni V.
Lambertom) dolaze u Sisak, gdje iznose prijedlog o osnivanju zajednič-
kog saveza svih radničko-obrtničkih društava u Hrvatskoj i Slavoniji, za-
jednička pravila, složan zajednički rad i dr.²⁶ Ujedno je dogovoreno da se
taj sastanak održi u Sisku prigodom posvete barjaka obrtničko-radnič-
kog društva «Sloga» kada je trebalo odlučiti «kojim putem ima hrvatski
radnički stalež koračati». O tome je višekratno pisano u *Radničkom gla-*

²³ *Statističko izvješće Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu 1886.-1890.*, Zagreb
1892., 472.

²⁴ *Banovac* 2 (1889.) 10., 4. III. 1889., 2.

²⁵ Mijo LUGARIĆ, bačvarski obrtnik (Desinić, 5. V. 1854. - Sisak, 5. X. 1928.). Od
1885. jedan od najpoznatijih sisačkih obrtnika, bio je dugogodišnji predsjednik sisačke
Obrtne zadruge i predsjednik Obrtničko-radničkog društva «Sloga» Prijateljvao s prava-
šem dr. Grgom Tuškanom, a kćerka mu je bila udana za poznatoga sisačkog tiskara Jan-
ka Dujaka.

²⁶ *Banovac* 2 (1889.) 13, 30. III., 3.

sniku koji je ponajviše zastupao stajališta Obrtničko-radničkog društva iz Zagreba, koje teži ustroju saveza svih radničkih društava, a ne samo obrtničko-radničkih²⁷ kao što je to zagovaralo Zanatlijsko-pomoćničko društvo iz Zagreba.

O posveti barjaka i dogovoru hrvatskih radničkih i obrtničkih društava u Sisku 11. i 12. kolovoza 1889. pisalo je gotovo cjelokupno hrvatsko novinstvo. Slavlje u Sisku počelo je već u subotu 10. kolovoza 1889. «serenadom kumi barjaka gđji Anki Morović, kod koje sudjelovaoše osim Sloge društvo Banovac iz Petrinje sa petrinjskom glasbom i sisačko pjevačko društvo Danica».²⁸ Sljedećeg dana (11. VIII. 1889.) u 8 sati članovi Obrtničko-radničkog društva «Banovac» zajedno s članovima «Sloge» na gradskom kolodvoru dočekali su poseban vlak kojim je u Sisak stiglo 400 članova 8 radničkih i obrtničkih društava te nekoliko pjevačkih i vatrogasnih društava iz Beča, Zagreba, Karlovca, Varaždina i Samobora. Društvena zastava posvećena je poslije mise, u obližnjem parku. Za vrijeme objeda komu je prisustvovalo 380 osoba «svirala je petrinjska vatrogasna glasba najdomoljubnije hrvatske komade» i održano je osam pozdravnih govora (zdravica), i svi su, osim onog upućenog banu Khuenu, bili popraćeni burnim pljeskom. U ime «Banovca», pozdravni govor sisačkom gradonačelniku Franji Lovriću održao je tajnik Društva Kostinčer, a član Ivan Janković nazdravio je boljoj suradnji i napretku obrtničko-radničkih društava. Na večernjem koncertu pjevački zbor «Banovca» otpjevao je pjesmu F. V. Vilhara «*U kolo*». Dopisnik *Radničkoga glasa* napisao je «da su sve točke programa bile vješto i točno izvadjene...» a zborovi «Sloge», «Banovca» te «Nade» iz Karlovca i «Slobode» iz Zagreba «riešila su svoju zadaću majstorski».²⁹

O dogovoru, zaključcima i reakcijama pojedinaca o smjernicama budućeg djelovanja i organiziranja radničkih i obrtničkih društava, o čemu je raspravljano u ponedjeljak 12. kolovoza 1889., novine su pisale vrlo sažeto, a neke dosta neodređeno. Tako u petrinjskom tjedniku *Banovac* Kostinčer piše da to «zamašno radničko pitanje, koje još dan danas filozofi i drugi učenjaci razglabaju, nije se moglo riešiti a i neće još tako lako riešeno biti».³⁰ Dopisnik *Obzora* iznosi da je cilj dogovorno bio sporazum o ujedinjenju obrtničko-radničkih društava i ustroj središnjice u Zagrebu. Predstavnici zagrebačkoga Obrtničko-radničkog društva zagovarali su savez u koji bi se udružila sva radnička, a ne samo obrtničko-radnička društva «pošto i onako svakim danom broj obrtničkih radnika kraj sve višega uvadjanja strojeva pada, a broj tvorničkih radnika raste», a V. Lambert ispred Zanatlijsko-pomoćničkog društva odlučno se zalagao «da se samo obrtničko-radnička društva u savez prime». Gost skup-

²⁷ *Radnički glasnik* 3 (1889.) 11, 15. VI., 4.

²⁸ *Zbornik građe - politički i društveni pokreti u Sisku 1869.-1918.*, Sisak 1992., 328.

²⁹ *Radnički glasnik* 3 (1889.) 14, 30. VII. 1889., 5.

³⁰ *Banovac* 2 (1889.) 33, 17. VIII., 1-2.

štine, Sišćanin i pravaški zastupnik dr. Grga Tuškan tražio je osnivanje središnjice, koja bi trebala onemogućiti stagnaciju i «propadanje maloga obrta». Kostinčer se složio s izlaganjem Tuškana, i dodao da se središnjica ustroji samo za obrtničko-radnička društva.³¹ Iz iznijetog je vidljivo da je na svečanostima u Sisku petrinjsko Obrtničko-radničko društvo «Banovac» bilo jedno od najangažiranijih, a u pogledu osjetljivog pitanja i daljnjeg udruživanja, priklonilo se većini, čemu su podosta pridonijela tvrda stajališta o drukčijem načinu udruživanja nekih članova Obrtničko-radničkog društva iz Zagreba.³²

2. Razdoblje od 1890. do obilježavanja 20. obljetnice djelovanja (1905.)

Nekoliko mjeseci poslije proslave i «radničkog» sastanka u Sisku, tajnik Društva ponovno napušta Društvo zbog oprečnih stajališta o budućem djelovanju «Banovca», a sredinom 1890. i Petrinju.³³ Predsjednik Rumler smatra da u «Banovcu» još naglašenije valja poticati kulturno-zabavni i humanitaran rad, ali bez čvršće veze s društvima iz Zagreba. Uz pjevački zbor, 1890. ustrojena je i tamburaška sekcija čiji je prvi učitelj bio Milutin pl. Farkaš,³⁴ a zatim Čeh Vinko Hendrich.³⁵ Prvi koncert tamburaškog zbora održan je u prostorijama Narodne čitaonice (9. XI. 1890.), a polovica čistog prihoda namijenjena je «ovdašnjoj siromašnoj školskoj djeci».³⁶ Hrastovica je i dalje najomiljenije mjesto svibanjskih izleta, a od 1892. petrinjskim obrtnicima stručno-popularna predavanja zimi drže profesori petrinjske škole dr. Ivan Zoch,³⁷ Josip Mencin,³⁸ Matija Kovačević³⁹ i dr. Knjige iz društvene knjižnice čiji je knjižni fond svake godine sve bogatiji i raznovrsniji posuđuju se i čitaju cijele godine. Valja istaknuti da se na posudbu najviše traže znanstveno-popularna iz-

³¹ *Zbornik građe - politički i društveni pokreti u Sisku 1869.-1918.*, Sisak 1992., 330.-331.

³² Socijalisti «okupljeni oko Josipa Jaklina, rade 1889. na ujedinjenju postojećih radničkih društava koristeći društvenu proslavu sisačkog radničkog društva. Prva zemaljska konferencija predstavnika radničkih društava održana je 12. VIII. 1889. godine na kojoj se pokušavala osnovati 'Zajednica obrtničko-radničkih društava' Konferencija je završila s neuspjehom jer je cehovski duh u društvima bio još suviše jak, a socijalisti, koji su u njima radili, osim u zagrebačkom radničkom društvu, bili su pod snažnim uplivom staroga i konzervativnoga, koje je u tim društvima prevladavalo» (Usp. o tome, J. CAZI, *Počeci modernog radničkog pokreta u Hrvatskoj (1880.-1895.)* II, Zagreb 1958., 7.).

³³ Đuro KOSTINČER, također tipograf, kao i bivši tajnik F. Lehpamer, nastoji društvo u njegovu djelovanju približiti Hrvatskom tipografskom društvu i Zanatlijsko-pomoćničkom društvu u Zagrebu dok predsjednik B. Rumler nastoji zadržati dosadašnji način rada u Društvu.

³⁴ Usp. o tome, *Banovac* 3 (1890.) 17, 26. IV., 3.

³⁵ O njemu više, I. GOLEC, PBL, Petrinja 1999., 167.

³⁶ *Banovac* 3 (1890.) 45, 8. XI., 3.

³⁷ I. GOLEC, PBL, Petrinja 1999., 518.-520.

³⁸ *Isto*, 303-304.

³⁹ *Isto*, 230-231.

danja Matice hrvatske, kao što su «Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibrišimović» autora Radoslava Lopašića (1888.), «Život Nikole Zrinjskoga - Sigetskog junaka» autora Matije Mesića (1866.), djela Augusta Šenoae, Ivana Mažuranića, Augusta Harambašića i dr. Osim ovih djela dosta su čitana izdanja Društva sv. Jeronima, a tražena je i knjižica sisačkog učitelja Ferde Hefelea «Opančar i opančarija», koju posvećuje «milom rodu i narodu a napose obrtničkom stališu» i koja je tiskana u Zagrebu 1890. te «U spomen boja sisačkoga god. 1593.» tiskana u Sisku 1893. godine.⁴⁰ U humanitarnom radu uz djelotvornu potporu bolesnim članovima i brigu o njihovu ukopu, osnovana je društvena «nemoćnička zaklada», a prema članku XIV. od 1891. tijekom 1892. počela je djelovati «okružna blagajna za potporu bolesnikah»⁴¹ sa sjedištem u Sisku. Njezinim ustrojem prvih godina djelovanja nezadovoljni su čelnici sisačkog i petrinjskog društva. Tako Ivan Čupak, član Obrtničko-radničkog društva «Sloga» iz Siska i kasnije poznati obrtnički pisac, smatra da je zakonska obveza pristupanja radničkim blagajnama i plaćanje potrebne novčane pristojbe utjecalo na pad članstva, budući da im je bilo neprihvatljivo plaćanje «dvostruke članarine». Osim toga, Čupak smatra, a tu ga podržavaju i Petrinjci, da se osnivanjem okružnih blagajni rješava samo pripomoć obrtnicima u bolesti, a za njihovo «životno pitanje», njihovo školovanje, bez «koje nisu kadri» poboljšati svoj položaj, blagajne se nisu brinule.⁴² Spomenute okolnosti utjecale su i na pad broja članstva u «Banovcu», što je posebno naglašeno prigodom proslave desetogodišnjice Društva 3. lipnja 1895. kada su u Petrinju stigli predstavnici obrtničko-radničkih društava iz Hrvatske. Predsjednik Rumler podsjetio je na prosvjetno-kulturne uspjehe u radu, a istaknuo je da se Društvo počelo brinuti za «humanitarne svrhe obrt. namještenika šest godina prije, nego što je oživotvoren zak. čl. XIV. od g. 1891. o podpornih blagajnah za obrtničke radnike, te je svoju zadaću izpunjavalo na općenito zadovoljstvo. Zato je stanje društva Banovac bilo povoljnije prije, jer su obrtnički i trgovački namještenici obvezani na pristup u okružnu blagajnu sisačku... pa je mnogim teško i ne moguće plaćati članarinu na dvie strane. Društvo Banovac osnovano je putem privatnoga dobrovoljnoga udruženja, pa kad bi bilo ovlašteno na ustrojstvo poput okružne blagajne, imalo bi mnogo više članova...». Rumler vjeruje da će u budućnosti nadležne vlasti omogućiti sličan ustroj (okružnim blagajnama) i u obrtničko-radničkim društvima. Unatoč tome broj članova «Banovca» nije pao tako drastično kao u «Slogi» te je u Društvo 1895. učlanjeno još 188 petrinjskih obrtnika.⁴³

⁴⁰ FERDO HEFELE, učitelj, pisac (Bistrac kraj Samobora, 10. IV. 1846.-Sisak, 10. IV. 1909.). Preko stotinu članaka objavio u raznim hrvatskim časopisima i listovima. Posebice se bavio etnologijom, poviješću Siska i sl. Autor je knjige *Put u Carigrad* (Zagreb 1895.) i *Naši domaći obrti* (Sisak 1896.) i dr.

⁴¹ O okružnim blagajnama za potporu bolesnika opširnije vidi, *Ugarsko-hrvatski obrtni zakon* (uredio i protumačio Milan SMREKAR), Zagreb 1892., 304.-320.

⁴² I. ČUPAK, n. dj., 20.

⁴³ *Banovac* 8 (1895.) 23, 8. VI., 1.-2.

Raskol u Stranci prava (1895.) osjetio se i u radu «Banovca», budući da je dio članova tražio tješnju suradnju s Hrvatskim radničkim klubom, a veći dio s predsjednikom Rumlerom bio je bliži Radničkom klubu Stranke prava, ponajviše zbog snažnog utjecaja koji na njega ima «domovinaš» Grga Tuškan. Tako je 1897. među petrinjskim obrtnicima i radnicima širen i *Hrvatski radnik* i *Hrvatski radnički glasnik*, koji je od devetog broja (1. V. 1897.) tiskan u Sisku, a odgovorni urednik bio je I. Čupak.⁴⁴ Pod utjecajem tih radničkih novina tijekom 1897. i 1898. održavaju se «radnički plesovi» (a ne kao do tada obrtničko-radnički), a na tzv. pučkim svečanostima koji se održavaju u dane blagdana na poznatom petrinjskom izletištu Streljani izvođene su skladbe Ivana pl. Zajca «U boj!», Vilharova «Hrvatska davorija», ali i Hendrychovo «Putovanje po jugoslavenskim krajevih», recitiraju se preporodne budnice, pjesme A. Harambašića i sl. «Banovac» 1897. organizira i prvu plesnu školu za svoje članove,⁴⁵ koju vodi sisački tiskar, promicatelj tamburaške glazbe i poznati plesni stručnjak Janko Stjepušin.⁴⁶

Predstavnici «Banovca» ili cijelo društvo od 1895. češće odlaze na svečanosti koje organiziraju druga obrtničko-radnička društva. Na obilježavanju desetogodišnjice rada Zanatlijsko-pomoćničkog društva u Zagrebu (18. VI. 1896.) bili su članovi odbora postolar Ivan Janković i bravar Andrija Štormar⁴⁷, a na posvetu zastave Obrtničko-radničkog društva «Nada» u Karlovcu otputovalo je dvadesetak članova Društva. Dolazak «Banovca» karlovačko je «Svjetlo» popratilo sljedećim riječima: «Dobro nam došao junački 'Banovac' iz Petrinje. Nekoć si stajao puškom u ruci na straži, bio u sto bojeva i ratova, danas upri, da što prije steknemo ljepšu budućnost narodu hrvatskom. Dobro nam došao u Karlovcu gradu!».⁴⁸

Nastojanjem J. Mencina, profesora petrinjske realne gimnazije, u Društvu je 1889. osnovana i kazališna sekcija, koja s uprizorenjem uspješnih predstava ne zabavlja samo Petrinjce, već gostuje u Glini, Sisku i dr. U tjedniku *Banovac* te su diletantske predstave praćene s posebnom pozornošću jer one «priredjene za javnu publiku, a birane po zahtjevu pristojnosti i prema mjestnim okolnostima, unapređuju i kod razne sudjelujuće mladeži volju k daljem obrazovanju i nagon za duševnim radom u dokolno doba. Tim se nadalje usavršuje u lijepoj književnoj hrvaštini, a odučava se mnogih tudjica i provincijalizama. Ovakav duševni rad prijeći mlade ljude, da se u dokolici bacaju u vrtlog štokakvih bezkorisnih, dapače često duhu i tijelu škodljivih sastanaka i zabava. Samo tako na-

⁴⁴ DAS-SCP, GPP, K-45.

⁴⁵ *Banovac* 10 (1897.) 18, 1. V., 3.

⁴⁶ I. GOLEC, «Život i djelo hrvatskog kulturnog djelatnika Petrinjca Janka Stjepušina (1861.-1946.)» *Petrinjski zbornik* 1 (1998.) 1, 121.-129.

⁴⁷ *Banovac* 9 (1896.) 27. VI., 3.

⁴⁸ *Isto*, 11 (1899.) 34, 19. VIII., 2.

pred! Obrtnik, a i radnik ne smije dan danas ostati pri pukom šilu i kruhu, njemu treba i duševne hrane, promućurne glave, oko hoće, da se i prostojno, i sretno i dostojno na današnje okolnosti svijetom protuče».⁴⁹

Podizanju obrazovanja petrinjskih obrtničkih radnika pridonijelo je i osnivanje čitaonice (1901.) što je potaknulo upravu «Banovca» da se pretplati na nekoliko dnevnika, tjednika i časopisa.⁵⁰ Od tada do 1903. petrinjski obrtnici i radnici ponajviše se opredjeljuju prema stajalištima koja u obrtničko-radničkim pitanjima zastupaju «domovinaška» Hrvatska radnička zajednica i njezino glasilo *Glas naroda* s jedne strane, te Čista stranka prava i njezino glasilo *Hrvatski radnik* s druge strane.⁵¹ Nesumnjivo je to pridonijelo utemeljenju petrinjskog odbora Hrvatske radničke zajednice u lipnju 1901. godine, koji je radio na osnivanju novoga obrtničko-radničkog društva u Petrinji,⁵² ali do ostvarenja te nakanе nije došlo.

Nakon poznatih događaja u Hrvatskoj 1903./4. stanje u Društvu se stabilizira, izabrana je nova uprava na čelu s predsjednikom postolarom Albertom Kleščićem, kulturno obrazovni i humanitarni rad je nastavljen, a 30. kolovoza 1904. izmjenjena su društvena Pravila⁵³ i otada među petrinjskim obrtnicima nema naglašenijeg političkog neslaganja, dosljedno nastoje na primjeni novih pravila. Početkom lipnja 1905. prisustvuju posveti zastave obrtničko-radničkog društva Golub u Bjelovaru, daju svoj prilog poboljšanju ugroženog položaja obrtnika o čemu petrinjski obrtnici raspravljaju na obrtničkoj skupštini koncem lipnja 1905. godine i osmišljavaju dostojno obilježavanje 20 - godišnjice od osnivanja Društva. Osnivač Društva Bogomir Rumler, koji mu je stajao na čelu tri nepuna desetljeća, predsjedničku čast prepustio je drugome, a na slogu u Društvu 1904. i 1905. blagotvorno je djelovao dr. Rudolf Horvat, povjesničar i profesor na petrinjskoj realnoj gimnaziji, u to vrijeme jedna od najuglednijih osoba Petrinje.⁵⁴

⁴⁹ *Isto*, 12 (1901.) 25, 15. VI., 3.

⁵⁰ Kao što je iznijeto knjižnica je osnovana 1888., a čitaonica uz knjižnicu tek 1901. godine. Do osnivanja čitaonice Društvo nije bilo pretplaćeno na novine i časopise već samo na knjige.

⁵¹ *Banovac* 12 (1901.) 25, 15. VI., 3. U petrinjskom tjedniku o tome je napisano: "Za hrvatsku radničku zajednicu, kojoj je svrha raditi oko poboljšanja maloobrtnih i radničkih interesa, te buditi mrtvilo u domovinskoj i vjerskoj ljubavi, ustrojavaju se širom domovine promicateljni odbori. Nedavno je takav ustrojen kod nas sastojeci se od devet lica, a sad nam je zabilježiti, da takav ustrojše maloobrtnici sporazumno sa radnicima i prijateljima ove napredne stvari u Sisku, Sunji i Kostajnici, a i Glinjani će doskora stati u red ovih. Stvar za koju se radi, plemenita je, pa stoga ovaj pokret srdačno pozdravljamo želeć najbolji uspjeh"

⁵² *Banovac* 12 (1901.) 25, 15. VI., 3.

⁵³ *Pravila obrtničko-radničkog društva Banovac u Petrinji*, U Petrinji 1905.

⁵⁴ Dr. Rudolf HORVAT na petrinjskoj gimnaziji radio je od 1902. do 1907. godine. Osim rada u školi i povijesnog rada, poticao je i pomagao rad petrinjskih društava. Bio je član i potpredsjednik HPD "Slavulj", član Društva za poljepšanje grada Petrinje, jedan je od osnivača tamošnjega Hrvatskog sokola (1906.), a od 1904. pomaže u radu Obrtnič-

Pripremanje slavlja obrtničko-radničkog društva i otežani položaj hrvatskih obrtnika, potaknulo je petrinjske obrtnike, da 25. lipnja 1905. održe obrtničku skupštinu na kojoj se raspravljalo o: naučničkom pitanju, slobodi obrta, radu u kaznenim zavodima, industrijskim poduzećima, o propadanju maloobrta i mjerama za njegovo poboljšanje «javnim zemaljskim i vojno erarskim radnjama», te konačno o održavanju obrtničkog kongresa. Unatoč tome što je to bio čisto obrtnički, a ne obrtničko-radnički skup, pošto su u organizaciji i njegovu radu sudjelovali i članovi petrinjskog obrtničko-radničkog društva, valja iznijeti zaključke te skupštine s kojima se najvećim dijelom usuglasilo i članstvo Banovca. Skupština je održana u zgradi petrinjske vijećnice, predsjedovao joj je knjižar Slavoljub Kostinčer, a u njezinu radu sudjelovao je i Ivan Čupak, urednik *Naprednog obrtnika*, podupirući interese hrvatskih obrtnika i njihovo organiziranje.⁵⁵ Stolar Ivan Matanović kritički se osvrnuo na prijem u obrtnički nauk «neodrasle djece sa slabom prednobrazobom» ponajviše stoga što su šegrtske škole na nezadovoljavajućoj stručnoj razini, što je trebalo zakonski urediti. U raspravi je istaknuto da u Petrinji ima obrtnika koji uopće ne bi smjeli primati naučnike «jer ne samo što ga u služinske nauke izrabljuju, nego mu ne mogu pružiti ni potrebno znanje». Čupak je podržao petrinjske obrtnike koji će im osigurati takve životne uvjete «da neće trebati računati na sušenje sijena i okapanje kukuruza». O slobodi obavljanja obrta izvijestio je dugogodišnji član «Banovca» Ivan Janković i ustvrdio «da obrt silno trpi i strada baš od toga, što je svakom slobodno tjerati obrt bez obzira, da li je obrt izučio ili ne». Zanimljiva je rasprava vođena o radu u kaznionicama, kao nelojalnoj konkurenciji hrvatskih obrtnika. Postavilo se pitanje: «Zar se zato zločinci opterećuju kaznama, da čestitim obrtnicima konkuriraju? Neka se kažnjenici uposle u Lici na vrištini i na Lonjskom polju, da krče polja, šume, da pročišćuju zamuljena mjesta, a ne da obrtniku oduzimaju potrebitu zaslužbu». Posebice je naglašena šteta koju trpe užarski obrtnici i zaključeno da se zatraži da se izrada obrtničkih proizvoda u kaznionama zabrani.⁵⁶ Član Banovca, stolar Milutin Krizman govorio je o zapostavljanju maloobrtnika od industrijalaca. Istaknuo je kako pojedini tvorničari zapošljavaju teške i nedorasle osobe, a na stotine «izučenih traže hlijeba. Da li je to pravedno? Zar ne bi zakon morao to spriječiti?». Graditelj Đuro Cettolo tražio je zabranu prijema šegrta u tvorni-

ko-radničkog društva “Banovac”, zbog čega je 1906. proglašen njegovim počasnim članom. Za počasnoga građanina grada Petrinje proglašen je 19. srpnja 1905. godine. O njegovu petrinjskom djelovanju usp. više, I. GOLEC, PBL, 170.-172; Isti, *Povijest školstva u Petrinji (1700.-2000.)*, Petrinja 2000., str. 228.-237.

⁵⁵ Ivan ČUPAK, knjigoveža i jedan od najdjelatnijih članova obrtničko-radničkog društva Sloga krajem 19. st. U Sisku je 10. siječnja 1905. pokrenuo list *Napredni obrtnik* koji je izlazio svakih 15 dana. List je poticao sazivanje i održavanje obrtničkih skupština u proljeće 1905. u Varaždinu, Sisku, Novoj Gradiški, Virovitici, a uz Obrtničko-radničko društvo Banovac utjecao je na održanje obrtničke skupštine u Petrinji 25. lipnja 1905. godine. (Usp. o tome, *Historijat sisačkih obrtnika 1905.-1935.*, Sisak 1935., 5.).

⁵⁶ *Banovac* 18 (1905.) 29, 15. VII., str. 3.

ce. Tvorničar «ih obično odredi za jedan običajni posao, pa kod toga proborave cijelo naukovno vrijeme i dobe svjedočbu. Onda su tek stekli praksu, kako se voda nosi, kako se ovo ili ono čisti, ali o strukovnom znanju nemaju ni pojma. I onda je razumljivo, da takvi izučenicima ne mogu danas sutra uspješno unapredjivati maloobrt». U ovoj točki još je isticano štetno djelovanje «tvorničkih agenata», a istaknuto je da bi se poslovi trgovačkih putnika u veleobrtu trebali ukinuti, a da se obrtnički proizvodi mogu «stavljati na tržište u prvom redu samo od onoga, koji je obrt izučio». ⁵⁷ O promicanju maloobrta u Petrinji i kako mu najbolje pomoći vlasnik jedine petrinjske knjižare S. Kostinčer kaže da je glavni razlog nerazvijenosti maloobrta u neorganiziranosti petrinjskih obrtnika i «nesretnom hrvatskom jalu». Petrinjski obrtnici morali bi u gradskom zastupstvu, u obrtničkoj komori i na svakom važnom mjestu imati svoje ljude, a «podići se mogu samo kroz udruživanje». Obrtničko-radničko društvo «Banovac» ne može ispunjavati tako tešku zadaću, a u postojeće četiri petrinjske obrtničke zadruge «osnovna svrha jesu pijače». Čupak također smatra da bez staleškog udruživanja obrtnika i osnivanja Saveza hrvatskih obrtnika kao krovne organizacije obrtnika, u Petrinji neće biti napretka. «Pogledajmo», ističe Čupak, «susjedni Sisak, gdje se do danas provela reorganizacija pet zadruga. Pekari se dižu, bravari su se složili, postolari također, pa će od toga imati i koristi. Svi će izraditi cjenik, ne će biti među njima nesolidne konkurencije...», a slično treba učiniti i u Petrinji. Na kraju rasprave o toj je temi zaključeno da se razrada prepusta petrinjskim obrtničkim zadrugama kao i izrada prijedloga pravila o udruživanju. ⁵⁸ O obrtničkom kongresu, odnosno o osnivanju Saveza hrvatskih obrtnika Čupak je govorio kao o temeljnom pitanju i «zato treba nastojati da na tom kongresu budu sva mjesta i svi kotari zastupani». ⁵⁹

Dakle, proslava značajne obljetnice «Banovca» održava se u vrijeme teškog položaja petrinjskih obrtnika, a četiri obrtničke zadruge, nasljedice nekadašnjih cehova, nisu preuređene za takve izazove. Unatoč tome grad se solidno pripremio za «hrvatsko slavlje u Petrinji» koje se održalo 8., 9. i 10. srpnja 1905. godine. ⁶⁰

3. Obilježavanje 20. godišnjice rada (1905.) i posveta društvene zastave

Unatoč tome što je slavlje «Banovca» održano dvadesetak dana nakon kritički obilježene obrtničke skupštine, tri mjeseca poslije izbora provladinoga gradonačelnika Aleksandra Winklera i dva mjeseca od izbora velikog župana Zagrebačke županije, narodnjaka Bude pl. Budisavljevića

⁵⁷ *Isto*, 18 (1905.) 31, 29. VII., 1.

⁵⁸ U Petrinji se zajednička organizacija obrtnika osnovala tek 1910. godine, kao mjesna organizacija Saveza hrvatskih obrtnika (*Banovac* 23 (1910) 5, 29. I., 3).

⁵⁹ *Banovac* 18 (1905.) 32, 5. VIII., 1-2.

⁶⁰ Usp. o tome opširnije, *Banovac* 18 (1905.) 29, 15. VII., 1-4.

za petrinjskog zastupnika u Hrvatskom saboru ⁶¹ i što je zbog toga veći dio petrinjskog stanovništva bio opterećen burnim «petrinjskim proljećem», proslava 20. godišnjice djelovanja Društva i posvete zastave protekla je dobro, bez bilo kakvih izgređa.

Pripreme za proslavu počele su već 1904., a velik trud bio je uložen u prikupljanje novčane pripomoći za izradu novoga barjaka. Novčani prikupljeni su na obrtničko-radničkim priredbama, kazališnim predstavama, a odazvali su se i petrinjski iseljenici u Americi, posebice Chicagu, zahvaljujući bivšem društvenom članu Andriji Drešaru.⁶² Zastavu je na vrlo kvalitetnoj svili uz cijenu od 600 for. izradila zagrebačka umjetnica Klotilda Antonini, vršak zastave izradio je Vladko Mesić iz Zagreba, a držak za zastavu petrinjski stolar I. Matanović. Na jednoj strani zastave izrađen je obrtničko-radnički znak (dvije ruke s čekićem), a ispod toga zlatom je izvezen novi moto Društva «Radom za slobodu, Hrvatskome rodu».⁶³ Za predsjednika svečanog odbora izabran je dr. Rudolf Horvat, a za kumu barjaka Paula Gavrilović, supruga tvorničara Đure Gavrilovića. Na proslavu je pozvano više od 20 obrtničko-radničkih i pjevačkih društava, a Horvat je za tu prigodu napisao stihove za koračnicu «Banovca», koje je uglazbio nekadašnji kapelnik limene glazbe u Petrinji Franjo S. Vilhar.⁶⁴

Već u subotu 8. srpnja 1905. u Petrinju je doputovalo Obrtničko-radničko društvo «Hrvat» iz Gospića sa svojim pjevačkim zborom, a na željezničkom kolodvoru u pozdravnom govoru Horvat je rekao: «Mene je zapala čast, da Vas pozdravim u ime Obrtničko-radničkog društva Banovac. Zdravo, druzi, mili i predragi! Zdravo! Željno smo Vas očekivali... Napose pozdravljam Vas lički sokolovi koji ste prepatili mučeničko putovanje od Gospića do Petrinje, da uzmognete zagrliti braću svoju. Mili naši gosti! Vi ste došli u Petrinju, u ovu metropolu krasnu naše Banovine. Nekada je ovdje gospodovala turska sila. U četiri bitke i tri opsade proliše Hrvati mnogo krvi, dok su osvojili važnu ovu točku. No ta su

⁶¹ Uz provladinog kandidata B. pl. Budisavljevića na izborima održanim 25. V. 1905. koji je dobio 192 glasa, kandidirali su i predstavnik udružene opozicije dr. Franjo Potočnjak, dobio je 111 glasova i predstavnik Hrvatske seljačke pučke stranke Stjepan Radić koji je dobio 79 glasova. (Usp. o tome, Franko POTOČNJAK, *Iz mojih političkih zapiska*, Zagreb 1914., 13-14.)

⁶² Petrinjski obrtnik Antun Drešar iz Petrinje u Ameriku je iselio 1901. godine te se kao i mnogi drugi Petrinjci nastanio u Chicagu. Novčane priloge dali su sljedeći američki Petrinjci: Ernest Borošić, Lovro Göner, A. F. Janeković, A. Krčmar, M. Šojat, L. Toušetić, M. Toušetić, T. Lacković, J. Stanešić, S. Jelen, Janko i Mato Orlić i dr. (Usp. o tome, *Banovac* 18 (1905.) 21, 20. V., 2.)

⁶³ Taj moto Društva prihvaćen je nastojanjem R. HORVATA, a do tada je glasilo: «Radom za slobodu, Slobodom za rad!»

⁶⁴ Koračnica u cjelini glasi: «Banovac se diže, Za svoj mili dom, Skupimo se bliže Na čast gradu svom! Radom za slobodu, A uz pjesme glas, Hrvatskomu rodu Donest ćemo spas. Petrinja će s nama Domu biti štit, Nestati će tama, Opet svjetlo bit. Hitro, Kupo, teći, Kao gorski div, Savskoj braći reci, Da je Hrvat živ»

Slavlje društva „Banovac“.

„Radom za slobodu —
Hrvatskome rodu!“

Starodrevna Petrinja zaodjeva se u svečano ruho. Na zgradama viju se milovidne trobojke, a u središtu — na Zitnom trgu — ukrašen je dom, da pod krov svoj primi jednokrvenu braću iz raznih strana domovine. Cio grad sprema se, da udoništvoje sutrašnjemu slavljju, da se vesela srca, dobre volje nadje oko slavljenika svoga — obrtno-radničkoga pjevačkoga društva „Banovac“. I samo nebo raduje se sutrašnjemu danu; blagošću svojom odražuje se na mirno talaasajudoj Kupi, a vrljetnoj banovačkoj visi, natopljenoj vrelom krvlju junačkih nam prvotaca podaje božanstveni oblik.

Nema srca iskrenoga, duše otvorene, brata dobro mislećega, seje čutljive, a da zasebnim čustvima ne dočekivaju sutrašnji dan, — dan slave, časti, radosti, ponosa, — dan, kada će obrtnik i radnik petrinjski u krugu milih i dragih svojih, u krugu Brodjana ponosnih, Gospičana kremenitih, Ivančana pitomih, Karlovcana složnih, Sisčana čeličnih, Zagrebčana dičnih — i uz razne druge odlične goste — pjesmom i poklikom uzdignuti novu svoju i častnu svoju — zastavu.

Obrtno-radničko društvo „Banovac“ zasnovano je pred 20 godina. Temelj mu je dao zauzeti starina g. Bogomir Rumler. Svrha je društvu, da izobrazuje članove svoje, da ih prigodom bolesti i pogreba podupire. Uz taj čovjekoljubivi zadatak lijepom hrvatskom pjesmom, tamburanjem skladnim, diletantskom zabavom, a i drugim korisnim načinom širi među članovima društenost, spaja ih u skladnu i čvrstu cijelinu.

Pred tri godine stupio je na čelo „Banovca“ mladi i agilni pregaoč društveni g. Alberto Klešić. Prvi korak novoga predsjednika, — u čemu ga je obrtničke podupirao cijeli upravni odbor, — išao je zatim, da se društvo što bolje ojača, da u kolo svoje privuče što veći broj članova, da se imovina društvena po mogućnosti umnoža. Uspjeh toga nastojanja nije izostao. Danas se društvo stoji čvrsto, anažno, da postepeno kroči svakome napredku.

Posebno nastojanje prvaka društvenih išlo je zatim, da se sakupi potrebita svota za nabavu nove zastave. „Banovac“ doduše već od prije ima zastavu svoju, ali vrlo skromnu, a pod zadnje vrijeme već i trošnu, pa je bilo od nužde, da se nabavi nova svrsi društvenoj odgovarajuća. Iste one večeri, kada je stara zastava prenešena u stan novoga predsjednika, udaren je temelj novoj. I od ono doba, što prihodom zabava društvenih, što dobrovoljnim prinosima domoljuba sakupljavana bi svota i konačno omogućeno, da se je moglo pristupiti nabavi njezinoj.

Hvalevrijedna zamisao privedena je eto cilju, sutra će doći do uznošitoga čina, pa dao Bog bilo na uhar društvu i svima, koji su nastojanje njegovo naklono poduprli!

Javni oglas za svečanu posvetu zastave društva „Banovac“

vremena, hvala Bogu, već prošla! Petrinja je danas hrvatski grad, a njeni građani poznati s rodoljublja, svoga. Vama dakle ne treba, da Petrinju osvajate s oružjem u ruci. Oj, ne! Vi dolazite s pjesmom, da prisistvujete slavljju hrvatskoga društva. Zato neka se ovih dana grla bratska slože u pokliku «Živila Hrvatska!».⁶⁵ Nakon ovog pozdrava svi prisutni došli su

⁶⁵ Usp. o tome, «Hrvatsko slavlje u Petrinji», *Banovac* 18 (1905.) 29, 15. VII., 1.

pred stan Paule Gavrilović, a nakon obvezatne «podoknice» predsjednik «Banovca» Albert Kleščić zahvalio je kumi barjaka što je kao ugledna Petrinjka prihvatila tu čast.⁶⁶ Sutradan, u nedjelju, stigla su ostala društva sa svojim tamburaškim i pjevačkim zborovima i to: Obrtničko-radničko društvo «Golub» iz Bjelovara, Društvo «Merkur» iz Zagreba, Zanatlijsko-pomoćničko društvo iz Zagreba, Obrtničko-radničko društvo «Nada» iz Karlovca, Obrtničko-radničko društvo «Sloga» iz Siska te pjevačka društva: «Davor» iz Broda, «Posavac» iz Ivanić Grada, «Jeka» iz Samobora, «Trebević» iz Sarajeva. Također su na proslavi bila pjevačka društva: «Kolo» iz Zagreba, «Lipa» iz Osijeka i «Majeвица» iz Donje Tuzle. Prije posvete zastave u župnoj crkvi Sv. Lovre održana je misa koju je vodio župnik Nikola Kamenar, a svjetski poznata operna pjevačica Banovka Blaženka Krnic-Göring otpjevala je skladbu «Ave Maria». Sam čin posvete zastave obavljen je u gradskom parku uz nazočnost više tisuća Petrinjaca, a na svečanom objedu glavni govornik je bio R. Horvat. Izrekao je tri zdravice i naglasio da mu srce nalaže najprije pozdraviti «slatku domovinu» jer da nema nje, ne bi bilo ni «Banovčeve» slave, a zatim je zahvalio petrinjskim iseljenicima u Americi koji su svojim novčananim priložima pripomogli izradi nove društvene zastave.⁶⁷

Prisutnima su se obratili i član «Banovca» I. Janković koji je izrekao «krasan govor namijenjen obrtničtvu i radničtvu», predstavnik gospićkog «Hrvata», društveni liječnik i gradski fizičar dr. Nikola Žyborski, književnik Ivan Krnic, Ivan Čupak i dr. Tom prigodom za Društvo Sv. Ćirila i Metoda, a na prijedlog dr. Horvata, skupljeno je 57 Kr. Tijekom proslave stigli su brzoglasni pozdravi od Hrvatskoga tamburaškog dru-

⁶⁶ U svom govoru A. Kleščić je rekao: "Milostiva gospodjo! Sutra će obrtničko-radničko društvo 'Banovac' posvetiti novu zastavu svoju. Kad se roditeljima rodi dijete, traže mu kumove. I mi smo potražili kumu, jer se društvu našem rodilo milo dijete, krasna nova zastava. Izbor pade na Vas, visokoštovana gospodjo! Pri tomu nas je vodio ne samo odličan Vaš položaj u građanstvu grada petrinjskoga, već u prvom redu poznato rodoljublje cijenjene obitelji Vaše. Jest, milostiva gospodjo, 'Banovac' se ponosi, što ste se odazvala njegovomu pozivu, te ćete sutra kumovati novoj zastavi našoj. Kuma dolazi u rodbinsku svezu sa kumčetom svojim i roditeljima njegovim. I Vi ćete dakle, milostiva gospodjo, od sada uže biti svezana sa obrtno-radničkim društvom 'Banovac'. Vaša će biti zadaća, da zastava 'Banovčeva' bude uvijek na čast miloga nam grada, Vi ste nam jamstvom, da zastava 'Banovčeva' ne će nikada biti okaljana. U to ime Vas od svega srca pozdravlja 'Banovac': Živila milostiva gospodja Paula Gavrilović, kuma zastave 'Banovčeve'! Živila!"

⁶⁷ Cjelokupni glazbeni program odnosno koncert izveden je ovako: "1. F. S. Vilhar: 'Banovka'. Pjevaju sva društva. 2. F. J. Hangi: 'Petrinjsko cvijeće' (potpourri). Udar tamburaški zbor društva 'Banovac'. 3. Karil-Košek: 'Lijepa Ankica'. Pjeva uz pratnju orkestra veliki mješoviti zbor društva 'Banovac'. 4. Albini: 'San'. Pjeva muški zbor društva 'Nade' iz Karlovca. 5. Strebinger: 'Varijacije za krilni rog' (solo g. Faletić). Izvadja gradsko-vatrogasna glazba. 6. Ivan pl. Zajc: 'Poputnica Nikole Jurišića'. Pjeva muški zbor društva 'Posavec' iz Ivanić-grada. 7. F. S. Vilhar: 'Hrvatska'. Pjeva mješoviti zbor društva 'Sloge' iz Siska. 8. Svoboda: 'Hrvatova koračnica'. Pjeva muški zbor društva 'Hrvat' iz Gospića. 9. Ivan pl. Zajc: 'Momci na brod' (ouvertura). Izvadja gradsko-vatrogasna glazba. 10. N. Faller: 'Liepa naša domovina'. Pjevaju sva društva" (*Banovac* 18 (1905.) 28, 8. VII., str. 2.).

Zastava "Banovca"

štva «Krajišnik» iz Bihaća, od pjevačkog društva iz Bjeljine, od društva «Gundulić» iz Dubrovnika, «Javora» iz Jastrebarskog, «Hrvatske vile» iz Kostajnice, od Pjevačkog društva «Sloboda» iz Zagreba, predsjedništva Saveza hrvatskih pjevačkih društava iz Zagreba, Hrvatskoga tipografskoga pjevačkog društva «Sloga» iz Zagreba, a iz Varaždina su pristigla dva brzojava: predsjednika tamošnjega Zanatlijskog i pomoćničkog društva Furjana i Frana Lehpamera, jednog od osnivača «Banovca» 1885. godine.⁶⁸

Kao što je uobičajeno na takvim proslavama, prevladavali su emotivno naglašeni govori. U Petrinji je bilo to posebice naglašeno, zahvaljujući vrsnom govorniku, stranački neorganiziranom, ali domoljubno vrlo raspo-

⁶⁸ Usp. o tome, *Banovac* 18 (1905.) 30, 22. VII., 3.

loženom R. Horvatu, a staleškim i socijalnim pitanjima, koja su opterećivala obrtnike i radnike, posvećena je znatno manja pažnja. Primjerice o napretku i boljoj budućnosti obrtnika i radnika izlagao je tek jedan govornik. Valja naglasiti da tijekom trodnevnog slavlja u Petrinji nije bilo istupa kojima bi se odobravao ili pak odbacivao obrtničko-radnički program niti jedne političke stranke u Hrvatskoj. Stoga i čudi polemički omalovažavajuće pisanje o toj proslavi *Novoga hrvatskog radnika* za razliku od dosta objektivnih ocjena iznijetih u *Obzoru*, *Hrvatskom pravu*, *Hrvatstvu*, *Narodnim novinama*, *Sisačkom glasu* i dr.⁶⁹ *Sisački glas*, koji je bio pod snažnim utjecajem Grge Tuškana, oštro je polemizirao s *Novim hrvatskim radnikom*, označivši taj list glavnim krivcem što na proslavama u Bjelovaru (4. VI. 1905.) i Petrinji (8., 9. i 10. VII. 1905.) nije bilo prvih zagrebačkih radničkih društava, ponajprije najstarijega hrvatsko-radničkoga pjevačkog društva «Slobode», jer «sve što nije po čefu čistomu Josefu, na to ne smije svojom glavom misliti niti radništvo zagrebačko, pa makar provincijalni pokret zasezao i u radnički stalež. Ono mora svom vodji praviti ovacije, ono mora udarati po Slovencima, ono mora pjevati i plakati za veliku Hrvatsku po notama što sklada «čisti» Josef. Ono putuje samo tamo, kuda ih taj njihov «kapelmeister» šalje, a ne onamo kuda bi morali a i sviestniji i željeli poći». Nadalje piše dopisnik *Sisačkoga glasa*, ako bi se donekle mogao razumjeti nedolazak u Bjelovar, navodno «mađarsko leglo», nikako mu nije jasno zašto «čisti» nisu došli u Petrinju gdje je obrtništvo i radništvo politički neutralno ili opozicijski raspoloženo. Bit ovog nesporazuma razjašnjava nam pismo jednog radnika iz Zagreba prijatelju u Petrinju, koji piše da oni «ne mogu doći u Petrinju» jer kod njih navodno nema «čistih».⁷⁰ Petrinjski tjednik *Banovac*, u to vrijeme politički neutralno glasilo za razliku od *Sisačkoga glasa*, uopće nije polemizirao s prigovorima upućenim slavlju petrinjskoga obrtničko-radničkog društva, već je nastavio izvještavati o uspjesima koje je to vrijedno društvo postizalo, neposredno poslije posвете zastave i o njegovu daljnjem djelovanju korisnom za obrtništvo Petrinje i Banovine.⁷¹

Zaključak

Obrtničko-radničko društvo «Banovac», kao prvo takvo društvo na području Petrinje i Banovine, osnovano 1885., a djeluje do 1945. godine, dalo je znatan doprinos razvoju obrtništva toga kraja i podizanju stručne, kulturne i humanitarne svijesti svojih članova. Do početka 20.

⁶⁹ *Isto*.

⁷⁰ *Sisački glas* 4 (1905.) 14, 23. VII., 3., Josef je Josip Frank, vođa Čiste stranke prava.

⁷¹ Obrtničko-radničko društvo uz veće ili manje uspjehe u radu bilo je jedno od najznačajnijih humanitarnih društava u Petrinji od 1885. do 1945. godine. Nažalost, nakon Drugoga svjetskog rata rješenjem Okružnoga narodnog odbora Banije - odjel za unutrašnje poslove, društvo je raspušteno budući da «društvo po svome sastavu ne daje garancije da će raditi u duhu narodnih zakona»

st. jedino društvo na Banovini poticajno je djelovalo na obrtnike i radnike tog područja, posebno u njihovim nastojanjima oko ustroja sličnih društava u Glini i Kostajnici.

Za razvoj obrtničko-radničkog udruživanja važno je naglasiti da je u Petrinji od 1873. djelovao Đuro Pravdica, jedan od prvih socijaldemokrata u Hrvatskoj, kojemu je zbog pokušaja unošenja socijalističkog programa, deset godina onemogućeno legaliziranje rada obrtničko-radničkog društva u Petrinji, prije osnivanja Banovca. Ali, tek kad se Pravdica i njegovi istomišljenici odriču socijaldemokracije i u svojim političkim stajalištima približavaju Stranci prava, uspjelo im je osnovati Obrtničko-radničko društvo u Sisku (1883.) i Petrinji (1885.). Međutim obrtničko-radničko društvo «Banovac» nije bilo obilježeno pravaškom ideologijom, iako je kroz pojedine članove Društva bilo i takvih nastojanja. U Društvu je bilo mjesta za isticanje i prijem različitih političkih strujanja, dapače i socijaldemokratskih koje je od 1886. promicao društveni tajnik Fran S. Lehpamer. Društvo nikada nije postalo «sigurno uporište» niti jednoj političkoj stranci, zbog čega je bilo predmetom kritika čelnika i glasila aktualnih političkih stranaka, koje su u Hrvatskoj djelovale ili pak osnivane na prijelazu iz 19. u 20. st. Niti jedna politička stranka nije mogla osigurati značajniju potporu Društvu, a nakon održane obrtničko-radničke skupštine u Sisku (1889.) vidno su zahladnjeli odnosi sa «socijalističkim krugom» čiji je program prevladavao u Obrtničko-radničkom društvu u Zagrebu. Međutim, Društvo je ostalo otvoreno za suradnju s društvima koja su se nazivala samo radnička i bila pod utjecajem socijalista, ali i s društvima pod utjecajem drugih političkih stranaka, posebno Čiste stranke prava.

Osim toga Društvo nije bilo opterećeno hrvatsko-srpskim odnosima koji su prisutni u većem dijelu Hrvatske, a posebice na Banovini, upravo na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Budući da se u to vrijeme od ukupnog broja obrtnika obrtom bavi gotovo 90% Petrinjaca hrvatske narodnosti, a tek 10% srpske narodnosti (dok je u petrinjskih trgovaca taj omjer za Srbe znatno povoljniji), jasno je zašto u «Banovcu» od osnivanja do 1905. nije zabilježen niti jedan sukob s nacionalnim predznakom.

Ali djelatnost obrtničko-radničkog društva «Banovac» nije opravdano vrednovati samo na temelju političkih procjena, budući da je Društvo najveće uspjehe postiglo na stručnom, kulturnom i humanitarnom radu. Poticana je obrtnička suradnja, poboljšanje položaja obrtnika i čvršće povezivanje svih hrvatskih obrtničko-radničkih društava, bez obzira na njihove političke nazore. Društvo je već 1888. osnovalo knjižnicu (čiji je knjižni fond 1905. iznosio skoro 1000 knjiga), 1888. pjevačko društvo, 1890. tamburašku sekciju, a 1901. ustrojena je čitaonica. Od 1899. u Društvu je osnovana kazališna sekcija, koja je u to vrijeme jedino kazališno društvo u građanskoj Petrinji, a svojim predstavama oduševljavalo je obrtnike i radnike Gline, Kostajnice, Dvora, Siska i drugih mjesta.

Takvim radom Društvo je stvorilo podlogu da ga pomažu i tijesno s njim surađuju onodobni najpoznatiji pedagoški djelatnici Petrinje i Hrvatske, dr. Ivan Zoch i Josip Mencin, a dobrovoljnim novčanim prilozima pomažu pojedini političari gotovo svih političkih stranaka petrinjskoga kraja, politički neutralni tvorničari obitelji Gavrilović, petrinjski iseljenici u Americi i dr.

Za razliku od većine drugih obrtničko-radničkih društava, pa i sisačke «Sloge», koja je ipak bila pod utjecajem aktualne politike, petrinjsko Obrtničko-radničko društvo «Banovac» ostalo je neutralno, iako se ponekad čini da se priklanja nekim opozicijskim strankama ili da je pod utjecajem Vladine Narodne stranke, odnosno 1905. R. Horvata.

Obrtničko-radničko društvo «Banovac» u svome je djelovanju od 1885. do 1905. strpljivo i uporno tražilo nit koja će ga voditi k realnim zahtjevima obrtnika i radnika, uvijek vodeći računa o društveno-gospodarskom ozračju u kojem je djelovalo. Dvadeset godina rada «Banovca» vrlo je značajno razdoblje u političkoj, gospodarskoj i kulturnoj povijesti Petrinje i Banovine, koji može rasvijetliti i dio dvojbi iz povijesti tog područja na prijelazu stoljeća. Stabilan rad Društva u prvih 20 godina stvorio je solidnu osnovu i poticaje za uspješan rad Društva u sljedećih 40 godina.

Obrtničko-radničko društvo «Banovac» pozitivan je primjer jednoga takvog društva, koje je u teškim političkim i društveno-gospodarskim vremenima mudrom politikom svoga vodstva uspijevalo otkloniti čvršće povezivanje uz političke stranke, ponajprije poticanjem naprednog obrtništva i brigom za zadovoljavanje kulturnih potreba svoga članstva i ostalih Petrinjaca i to raznim vidovima udruživanja te je na taj način snažno utjecalo na društveno-kulturni život u Petrinji i Banovini i na održanje obrtnika i radnika na tom području.

SUMMARY

THE CRAFTSMAN-LABORER'S ASSOCIATION
"BANOVAC" IN PETRINJA (1855-1905)

The Craftsman-Laborer's Association "Banovac", as the first association in the territory of Petrinja and Banovina, founded in 1885, and functioning until 1945, significantly contributed to the development of the crafts industry in this region, and in elevating the technical, cultural and humanitarian awareness of its members. Until the beginning of the 20th century, it was the only association in Banovina that significantly influenced craftsmen and laborers in this region, especially in its efforts surrounding the foundation of similar associations in Glina and Kostajnica.

Not a single political party could secure significant support from the association. After a meeting of the association in Sisak in 1889, relations with "socialist circles", whose ideas governed the agenda of the Craftsman-Laborer's Association in Zagreb, became visibly chilled. In the meantime, the Association remained open to cooperation with associations, which were called worker's associations, and under the influence of socialists, as well as with organizations under the influence of other political parties, particularly the Pure Party of Right.

The Association was not burdened with Croatian-Serbian relations, which were present in a large portion of Croatia, especially in Banovina, right at the turn of the century. Considering that at that time, a total of 90% of tradesmen in Petrinja were of Croatian ethnicity, and only 10% of Serbian ethnicity (while in Petrinja the proportion of merchants of Serbian ethnicity was much more favorable), it is clear why "Banovac" from its foundation, until 1905, did not witness any conflicts with national omens.

However, the activities of the Craftsman-Laborer's Association "Banovac" are not justly evaluated on the basis of political assessments, considering that its greatest achievements were reached in its technical, cultural and humanitarian work. Cooperation among craftsmen was encouraged, the situation of craftsmen was improved, and ties between all Croatian Craftsman-Laborer's Associations were improved, regardless of their political persuasions. The Association already founded a library in 1888, whose library fund in 1905 amounted to nearly 1000 books, a Singing Association also in 1888, a Tamburica section in 1890, and in 1901, a reading room. From 1899, a theatrical section was founded in the Association, which at that time, was the only theatrical association in Petrinja, and with its performances, enraptured the craftsmen and laborers of Glina, Kostajnica, Dvor, Sisak and other places.